

Съдържание

ОТ АВТОРА.....	7
ХЮКЕЛ ИЛИ ИДЪНКА	9
КАЛКАНИ.....	47
БЕЗКРАЙНИЯТ ЖИВОТ –СОФИЙСКИЯТ ПОТОМСТВЕН ПРОЛЕТАРИЙ	58
ДРЕБНИТЕ СЪЩЕСТВУВАНИЯ.....	79
СОФИЙСКИТЕ УЛИЦИ	87
КАФЕДЖИЙСКИЯТ ЗАВСЕГДАТАЙ.....	101
ДОМАШНИЯТ ТИРАНИН.....	109
КАФЕНЕТАТА	115
АСПИРИРАЩИЯТ БУРЖОА.....	128
ДРЕБНАТА БУРЖОАЗКА	135
СОФИЙСКИ МЕНИПЕИ	141
ФАРФАРА.....	150
ИЛЮЗОРНИЯТ ТИП.....	157
ЛОКАЛНИЯТ КОЛОРИТ	164
ТЪРЧИ-ЛЪЖИ.....	179
ВЪЖЕИГРАЧИ, ХОДАТАИ, СЛУЖБАШИ.....	186

ГАЛФОН ИЛИ ДЗВОН – ПРИТЧА ЗА „ДОБРИЯ БЪЛГАРИН“.
193

ПОДЛИЗУРКО, БЕЗГРЪБНАЧНО, БЛЮДОЛИЗНИК.....	203
ФОГА.....	210
ТАПИР.....	217
РАЗВЕЙПРАХ (ВЕЙХАЙВЕЙ).....	224
ФУКАРА.....	230
МУШМОРОК.....	238
КО МИЛ ФО, БОНВИВАН, ВИВЬОР.....	245

От автора

Книгата, която предлагам на вниманието на читателя има особена съдба. Почнах я като гимназист, увлечен вече от очарованията и тайните на социалната психология. Бях поразен, че в художествената литература, а и в социологията ни се среща толкова малко за богатия софийски типаж, за така разпространените социопсихологически типове, добре познати на всеки от епохата.

Стана така, че животът ме „изхвърли от релсите“ и попаднах в реката на софийския народец. При едни или други случаи бях търговски служащ, секретар в кантора, търговски кореспондент на чужди езици на заплата или на парче, антикварен книжар, книжарски работник. Приятелувах с апаши, циркови артисти, търговски пътници, комисионери, търговци на крак. Пред мен се разстилаше пъстрата тъкан на софийското общество.

Започнах да наблюдавам заобикалящата ме реалност внимателно, почнах да си взимам обстояйни бележки, да правя литературни скици, да изрязвам статии, съобщения, реклами от пресата. И така почнаха да се образуват досиетата за софийския типаж.

Някои от моите социалнопсихологически етюди бяха готови още през годините 1942–1943. Не бе възможно тяхното публикуване, защото те по необходимост носеха една остра социална критика. Тази критика наистина бе направена от позициите на десния радикализъм (бях и останах националист), но тя бе не по-малко омразна на официалните среди от лявата агитация и пропаганда. Тази първоначална ос, републиканската ориентация, която беляза младините ми, аз запазих при всички обстоятелства.

Работейки над книгата си след преврата, започнах да си давам сметка за някои неща: а именно, че редица от недъзите, от престъпленията на така наречения „социализъм“ започваха в монархията. И такива бяха системата от монополите, което доведе до безумното тържество на чиновничеството; борбата с частната инициатива, стигнала своя апогей в комунистическия режим;

етатизмът – намесата на държавата (чиновничеството!) в зони, където то не бе нито компетентно, нито желано. Да не се забравя, че през 1939 г. се подготвя „коопериране на цялата обработваема земя“ и затова консултации се правят в съветската легация (при попечителството на министера на земеделието от онова време!)

Тази приемственост почна все повече да ме интересува и аз я изтъквах навсякъде в етюдите си, където това бе необходимо.

Тъй като етюдите ми бяха достатъчно критични, се опитах да ги отпечатам в списанията. Не успях. В течение на двадесет години правих многократни опити, но хората подушваха как стоят нещата, макар в редица случая да подхвърлях и някоя марксистическа фраза. Така книгата трябваше да чака четири десетилетия.

Сега най-сетне я предлагам на читателя. Тя е картина на едно общество в криза, криза икономическа, политическа, социална, но преди всичко духовна – кризата, която отвори вратите на комунизма.

Хюкел или идънка

Тази книга написах, когато бях гимназист, при това гимназист от моята епоха, което ще рече млад човек, вечно небръснат, със сенки под очите, който носеше навсякъде и във всичко своя младежки бунт.

Край мен течеше един тържествен живот, който аз намирах за отвратителен. Аз не бях заразен с лявата пропаганда, напротив, бях се преборил в семейството си с левите идеи, бях се еманципирал от комунизма. Многобройните червени чичковци, които събираха хора за така нареченото партизанско движение не се бяха сдобили и с моята душа. Независимо от това аз също така ненавиждах „буржозията“: хората, които бяха уредили своя бит и живееха добре.

Основания за такава омраза имаше. Имуществениите слоеве бяха загубили всеки интерес към обществения живот и бяха обвинявани от всички страни в съсловен или класов егоизъм. Тяхната политика беше сбъркана, тяхната стопанска дейност бе катастрофирала. Те не се интересуваха от бъдещето, от собственото си бъдеще – бяха като парализирани.

Никой от тях не вярваше, че бичът на войната се приближава към нашите земи, че нас ни очакват бомбардировки, глад, болести, изгнание, изпитания.

Имах великолепен приемник, с който хващах спокойно Лондон. Понеже знаех няколко чужди езика, следях приближаващата се катастрофа. Но не беше възможно да предупредиш някой. Който се боеше от бомбардировки, наричаха „пораженец“ – не вярвал в звездата на България (а това бе „престъпление“).

Поради тази глупост не евакуираха и съкровищата на етнографския музей – изгоря цялото творчество на народа (съвременните етнографски сборки са нищо!) Ако бе паднала бомба върху археологическия музей, щяхме да останем и без история.

„Буржоата“ (мразя този термин, но не разполагам с друг) се бе затворил в своя „оптимизъм“. Ние гладувахме, но господата не се безпокояха особено. Имаше начини да се подобри продо-

волствието, но от това не се интересуваха особено. С безгрижието си предоставяха всички възможности на лявата пропаганда. С левицата пък се бореше единствено полицията. Десните партии се бяха подчинили на диктата, бяха се саморазтурили, не съществуваша. Левицата конспирираше – тя не срещаше общественото възражение, а само действията на полицията.

В тази противна обстановка дребният буржоа се чувстваше добре. Той обичаше сладкото чиновничество, упражняваната в своя изгода власт; призраците на социални реформи. Обичаше щастието на безотговорността. И най-вече солидността. За него двете бяха превратими едно в друго...

Спомням си пълномощният министър Робертов – ограничен като кон – тръгваше за двореца. Отиваше пеша, „за да се поразходи“ (разбира се – и да го видят!).

Царят бе въвел в дворцовия бит каретата с футмани, които стоят изправени с ливреи и перуки на стъпало зад купето. Когато купето спре, футманът скача на земята, изтичва и отваря вратата. От купето слиза тържествено в рае панталон, с фрак на диригент и лъскав цилиндър щастливецът.

Борис III обичаше да хвърля прах в очите на софийското население. Като истински етнограф той схващаше значението на ритуалите, видимите традиции, официалността. Неговата карета с футмани в зелени ливреи привличаше погледите на зяпльовците, простофилите, простодушните и на хората, които обичат живописното.

Но пълномощният министър Робертов не се ползваше от царската карета. Той отиваше в двореца пеша, с хризантема в ръката си, която поднасяше до парфюмираните си мустачки.

И тогава перачките, махленките, бакалите, жандармите, господа офицерите, офицершите, банковите чиновници и всички, които знаеха какво нещо е щастието, се нареждаха по прозорците, по еркерите, на пътните врати, на кюшетата, гледаха със зяпнали уста и си казваха:

„Робертов отива в двореца. Блазе му!“

Робертов минаваше строг и съсредоточен в себе си и си играеше разсеяно с хризантемата. Стъпваше внимателно като с пълна чаша в ръце, за да не разсипе навън от себе си щастието, с което беше налят. Той знаеше, че този миг символизира стремежите на квартала, на града, на цялата „благоденстваща страна“.

Към него се понасяха помислите на лакеите, на лихварите, на полицейските офицери, на предприемачите, на почтително очакващите щастieto за себе си. Мечтите и ахканията на другите го окриляха, даваха му да разбере колко висше нещо е постигнатото щастие. Затова той не се извърщаше, не поглеждаше встрани, не поглеждаше нагоре, не гледаше в краката си. Той не вървеше, а летеше. За половин час Робертов събираше толкова почитания, възхита и любов, колкото патриарх Евтимий не е събирал при раздялата си с търновци.

Когато Робертов отминеше, улицата посивяваше. Аз стоях с томче неотерици* в джоба на ъгъла и съзерцавах божественото зрелище. Насрещната махленка ме разглеждаше неодобрително и казваше с изражението на лицето си:

– Ей това е човек. А ти с книгата в джоба, небръснатият с дългата коса, ти си лайно!

След като Робертов отминеше, жените намразваха мъжете си, майките – синовете, момчетата – бащите, все по една причина: че те не са Робертов!

Спомням си как ме застигаше задъхан седемдесетгодишният ми лелин и казваше заядливо-радостно: „Знам го от четиридесет години – това се казва човек. Видя ли го как стъпва? Ще стъпваш ли ти някога така? Най-много ще станеш едно чиновниче или вестникарче. А тоя, виж, е солиден, не е като вас, интелигенти келяви!“

Следминаването на Робертов непременно ругаеха интелигенцията и ѝ показваха какви са истинските човешки постижения.

– Какво ще ми говориш, че не искаш от една чест да работиш за властта. Я виж Робертов! Да не би да е мошеник човека? Сам царят го слуша и дори го пита за това-онова.

След минаването на Робертов оглупяваха и умни хора. Всички загубваха доброто си настроение, любовта си към щипещия смях и се потапяха отново в бездната на еснафското съзерцание на материалните блага, от което ги бе изтръгнало Възраждането, дейността на „о, будители народни“, на филолози и отци.

Илия Бешков обичаше Робертов със „сладката любов на ненавистта“ (докъде могат да докарат човека!). Обичаше го, защо-

* Римски поети от първата половина на I в. пр. Хр. (Публий Катон, Бибокул, Цина, Калв, Катул). Елегантни и начетени лирици, елегиици, епиграмисти. (Всички бележки под линия са на редактора.)

то и „име за дипломат си беше намерил при раждането си още, а и самото му цукало е имало форма на цилиндър“! Обичаше го, защото въплътяваше в едно единствено лице всички лица, които Бешков мразеше. До откриването на Робертов Бешков бе рисувал легиони господа с цилиндри, със свински зурли и официално облекло. Когато видял Робертов, отказал се от този „графичен епос“ и направил рисунката си „Празник“. На царската трибуна вдясно от царя (който не се вижда) няколко старчета с ордени, ленти, бомбета, цилиндри и между тях най-тържествен Робертов. Тази рисунка стана класическа. Бешков се влюби в този сюжет и много тъжеше, че след революцията не можеше да продължи. Но „изчезнаха моите хора, отнесе ги политическият вятър. Какво ще кажеш? Да ида ли във Франция и да се опресня?“

По времето, когато Бешков карикатуреше Робертов, Робертов владееше съзнанието, а Бешков бе обичан от един нищожен кръг. Тогава Бешковото отмъщение бе „безсилна злобица“ на дребен човек срещу човека на успеха, когото калпавите интелегенти клеветят, защото нямат качества, не могат да станат хора. Робертов беше постигнатото щастие, а всички ние, от ученика с книгата в джоба до големия карикатурист включително, бяхме „лайна“.

Пътят на Робертов започваше от реката, където живееше, по „Венелин“, „Шести септември“, „Опашката на коня“ и продължаваше по „Цар Освободител“, вече с пълна тържествена крачка, за да свърши в двореца.

Сега като го изпратихме до прага на най-висшата инстанция, където той ще има дълбокоумен разговор с държавния глава, на тема как по-бързо, по-лесно, с по-малко усилия, по-умно, по-неусетно, по-енергично, по-безгрешно да провалят България, да се върнем към нещастните улици „Гурко“, „Венелин“, „Паренсов“.

Улиците посивяваха, посърваха без блясъка на дипломата. Посърваха блестящите стъкла на Месер, посърваше градината на Греков и остъклената веранда на мадам Мари, която приемаше млади господа (но само от добри семейства).

И когато всяка светлина сякаш щеше да изгасне от този живот, на улицата излизаше частният доцент, знаменитият интернист от австро-хърватско-еврейски произход д-р Клайн. Той носеше отличен черен хюкел, от тия, които тежаха само триде-

сет грама. И тогава улица „Гурко“ отново идваше на себе си и се усмихваше, макар не така тържествено. Моят лелин допускаше тогава, че и от интелигента може да стане в краен случай нещо, но само ако върху него работят пет западни университета, една богата съпруга (десет години по-възрастна) и някой благоразумен политик, който да му внуши аполитичност. Българската буржоазия беше банална, лигава, кирлива. Тя знаеше почти само голото насилие, алчността, безмилостното дране на девет кожи от един гръб.

Затова нейните мечти пък бяха чистотата, самотността, недостъпността, неопетнеността. В своите понятия тя бе „недостижима“, „недосегаема“. Нея нищо не може да я унижи, да я опетни, да я изцапа. Тя нямаше капка човешко достойнство, преди всичко, защото никога не бе ценила и зачитала достойнството на другите, но тя бе пълна със самочувствие, самоуважаваше се и се самообожаваше. Тя бе цялата жестове и походка.

Отнякъде бяха чули за антропологическите характеристики, за племенния тип, за духовността, изразена в телосложението? Понеже буржоазията бе тумбеста и късокрака, понеже бе с „девет гуши“, тя бе решила, че притежава „гръцки“ или „орлов“ профил.

Никой вече не казва „гръцки“ или „орлов“ профил. По-рано, както вървим, чувам момчето да пита момичето: „А моят профил не е ли гръцки?“ В кафенето ти казват: „Ей този с гръцкия профил“ и бъди сигурен, че гръцкият профил принадлежи на някой бакалин. „Дамата с гръцкия профил“ означава дебела петдесетгодишна домакиня, облечена „светски“, чиято гуша слиза на дупли до тлъстите рамене.

Дори сериозни хора мислеха за „моя гръцки профил“. „Отивам на гарата да срещна баща си, търся го из навалицата и изведнъж виждам „неговия гръцки профил“. (Бащата, скромнен софийски адвокат, е с нос на арменоид.)

На интелигентите бе отказано правото да имат гръцки профил. Евреите? Естествено, те са с гърбав нос.

„Моят гръцки профил“ се точи по „Царя“ с надежда някой да го забележи и каже: „Видя ли какъв гръцки профил?“

Маниаците – и те! Те собствено са най-много, защото геният е най-срещаното нещо в буржоазните среди. Юноша, както съм се запътил към библиотеката и от отсрещния тротоар ме вика няка-

къв „познат“, срещнат случайно някъде, някакъв роднина, когото не искам да виждам. Но железните нрави на времето изискват момчето да се отзове веднага на поканата на по-възрастния.

Оказва се, че моят познат е „адютант“ на някого си. (Всеки гений от средите на дребната буржоазия си имаше един поклонник, адютант който го придружаваше навсякъде, който утрещеше да му бъде биограф – понякога адютантът изгубваше години в такова празно занятие. „Я се запознай с тогава човека – ми казва адютантът. – Един ден ще му чуеш името“. Геният застава в пълен профил и подава ръката си „странично“. „Моят гръцки профил“ трябва да се отпечати в детската памет. „Моят гръцки профил“ чува отсега мелодията на мемоара: „Срещнах го под ръка с Х., който ме представи. У. слабо се усмихна. Неговият гръцки профил...“)

Буржоазията беше банална.

„Моят гръцки профил“ умре да се самоидеализира. Той се самоозначава чрез самотата, белотата, недостъпността. Винаги чрез тях. Така се ражда шлагера. „Тамо нейде в планината / в царството на вечния сняг / е-е-е-е-еделвайс цъфти усамотен...“, „Люляк бял, люляк снежно бял / в моя първи бял цъфтял...“

Какъв друг може да бъде тантурестият буржоа (похотлив и тръглест!), освен „е-е-е-еделвайс“? Събират се, пеят песента с треперливи гласчета и се опиват от гледката на собствената си недостъпност. Това е компенсация за натрупаната мръсотия през деня, за нечестните сделки (търговският морал деградираше всеки ден, сделка вече означаваше ограбване на контрагента) „гешефти“, „далавери“ и т. н.

Баналността означава нулева степен на интелектуалното ниво, липса на развитие. Баналността е един процес, в който от познатото се избира най-познатото, и от най-познатото пак най-познатото. Така се стига до една шепа общи представи, чрез които влизат в комуникация всички членове на обществото.

Така българската дребнобуржоазна общност изпреварва идеята за създаването на „Бейсик англиш“, този идеален език от седемстотин думи, който ще позволи на цялото човечество да се съобщава помежду си (по „проблемите на дъжда“, по „проблемите на пушека“, по „проблемите на вятъра“, по „проблемите на хотелиера“). Един ден, като остана свободен, обещавам да направя един „бейсик“ на тогавашния български: „еделвайс“, „люляк бял“,

„блян“, „ой рози, рози“ (вокатив), „тамо“, „нейде“, „облаци дъждовни“, „сам“, „сами“, „само“, „самотен“, „моят гръцки профил“...

Буржоазният шлагер е далечно подобие на сантименталната песен от предградията, която може да е просташка, но е жизнена и почива на твърде реални представи: „не искам да работиш“, „аз съм редник, не съм капитан“, „червената ми връзка“... Тук нещата са казани пряко. Народът се саморисува с пълна откровеност и, ако щете, с ограничението си. Няма самоидеализации. Изказани са най-реални пожелания. Няма еделвайси, няма мъгли, няма „облаци дъждовни“, няма глупости. Булевардната песен е родена най-непосредствено, както някога народната: „као ми е ова чаша пуна со вино / тако ми е мое сърце пуно с ядове“. Няма заден план, подтекст, скрити авторски намерения. Има една открита психика, която се изразява без задни мисли.

„Моят гръцки профил“ и „е-е-е-еделвайс“ са лишени от всякаква искреност – те са станали иносказателни като ориенталските поети.

Основната задача на буржоата бе да крие и премълчава. Да мълчи за него е злато. Мълчат умните, мъдрите, хитрите, душманите, т.е. мълчат силните. Говорят простаците, глупците и писателите (а после се твърди, че членоразделната реч била качество на човешкия род).

Буржоата мълчи не само защото няма какво да каже. Буржоата две бузи и „си трае“, защото произнасянето на думите при него прилича на сваляне на части от тоалета. Още две думи и му хвъркнаха жилетката, панталоните – буржоата е по „лозов лист“.

Българският буржоа съобразяваше бавно. Той имаше нужда от „тежък и бавен ритъм“, с какъвто съвременната история не разполагаше. Той се ужасяваше от бързото говорене на евреите, италианците, австрийците. Те го изпъхват с недоверие: „додето се обърнеш, ще те купи и продаде“. Затова българският буржоа се ориентираше най-напред към пруските юнкери, които като влезеха в кафене сядаха в дъното и обръщаха гръб на цялото заведение.

Още един повод за самоидеализация. Буржоата „бе тежък човек“, „терсене човек“. Това, че трудно се споразумява, трудно се съгласява, че е упорит и ирационален, неговорчив, затворен, мрачен, бе негова гордост. Всъщност това бе невроза, невроза и пак невроза. Нашият буржоа бе невротик. Той имаше един постоянен ужас – животът!

Животът, това бе загадката в митологията за българската буржоазия, особено за дребната. Животът бе „жесток“, „бездушен“, „враг на човека“, „лъжовен“, „измамлив“, „фалшив“. Той бе „маскарад“, той бе юдино хоро – животът. Да се боиш от живота и да се предпазваш бе велика мъдрост. Не се поддавай на подтиците си – те те водят във финансовия ад. Не се поддавай на любовта, защото ще заплатиш с финансови затруднения. (Душевните затруднения, каква алхимия, се превръщаха също във финансови, както и финансовите в душевни!)

Бъди предпазлив! Сутрин едвам си подай нос на улицата да видиш какво става. Ако минават стражари, бъди нащрек през деня. Ако минава група работници, бъди готов да пускаш рулетката. Ако минава каретата на двореца, тичай да си изтеглиш парите от банката. Нещо ще става!

Бъди предпазлив! Ако наистина имаш демона на изкуството в тялото, поддай му се, но бавно, след като се осигуриш. Ако ще пишеш стихове, завърши медицина и не слушай идиотите, според които за поезията подхождат филологическите факултети. Ако ще ставаш челист, пак завърши медицина. Ако ще ставаш философ, пак завърши медицина. Ако ще ставаш художник, завърши инженерна химия. Инженер-химиците се търсят.

Най-страшно от всичко е да излъжеш сам себе си. Огледай се и ще видиш музиканти, които проклинат съдбата си, поети, които проклинат съдбата си, философи, които проклинат съдбата си. От това умният човек трябва да се пази. Умният човек не приема драматичния характер на живота и успява да излъже всички. Неговият живот протича в сигурност. Могат да стават войни – умният човек има къщи и злато. Ако стане глад – той си има брашно. Ако тръгнат боси – той си има обувки.

А като завършиш химия и медицина, ставаш поет и челист едновременно.

Следвай груповия опит. Някога адвокатите са били добре (след Руско-турската война!). Сега адвокатчета – колкото искаш. Сега е солидно да си рентгенолог или инженер. Една снимка – двеста лева. Не е като фотографската, не знаеш колко реално струва. Ако пък си инженер, ставаш предприемач – държавата има нужда от шосета.

Буржоата цени умелостта и обича самотата. Цени паричките и обича недостъпността. Над бакалници, манифактурни ма-

газинчета, над „океана на чорапите“, над тълпите от буржоазни предприемачи и амбулантни търговчета с мечти за голяма търговия се носи шлагера на деня: „тамо нейде в планината / в царството на вечния „сня-я-я-яг!“ Обгърнат от тази мелодия, буржоата върви с хюкел на главата си.

Мечтата на дребния буржоа бе да става рано в зори. Той гледаше със завист на фанатичите-дъновисти, които при изгрев слънце са вече отвъд гората и играят „паневритмията“ на поляните, голи до кръста под първите лъчи. Той завиждаше на спортистите, които почват тренинга си в зори (Замората* по изгрев е на игрище „Юнак“) и на които (въпреки това!) „не им се спи“. Той завиждаше на селянина, на работника, на дребния чиновник, който гони трамваите. Всички те срещат ранното слънце, което е по-етично и приятел на хората. Дребният буржоа познаваше само горещото лятно пладне с неговата задуха.

Това потискаше буржоата. Ако можеше да става рано, само ако можеше да си наложи да става рано! Да подиша градинския дух призори, да усети уханието на боровете. Дори повече: защо всяка заран да не отива до Княжевската гора, да не се изкачва всяка сутрин до старчески поляни? Оттам да види София и после като се връща, другите едвам ще са станали, а на него една птица ще му пее в душата.

Той лелееше месеци, понякога години в душата си един план как ще почне да става от утре в зори. Край на късното лягане, край на кабаретата и баровете, край на нощния живот! Това е разсипия! Не само пръска пари по празни работи, но и здравето, ценното му здраве, животоцът му си отиват!

Какво му струва да бъде малко разумен и колко красиво ще бъде ако може да стане разумен! Той е готов да даде луди пари на човека, който го научи на тайното изкуство да се събужда от песента на птиците, щастлив, без да му се спи.

След дълго канене един ден дребният буржоа се събужда призори. Станало е чудото. Той става, измива се бързо, с изненада открива, че е свършено бодър и, облечен в спортно облекло, свиркайки, излиза на улицата! Там, за да бъде всичко както трябва, не взима такси, а „петицата“. Той е в княжевската гора,

---

* Известен български боксьор – национален и балкански шампион.

той диша озон, плува цял в пот от бързото изкачване, чувства радостта от физическото усилие и умора.

Връщането е точно тъй, както си го е представил. Завистливи погледи: „Добър ден, господин Иванов! Къде така рано?“, „А бе малко така до Витоша, че то е срамота да имаме тази планина под носа си, а да спиме до единадесет часа“, „Ама наистина...?“

Господин Иванов е нов щастлив човек. Няма помен в него от старата гъсеница, която се гърчи под атлазения юрган до обяд. Още е млад, още не е разсипал окончателно физиката си. Шест месеца от този чудотворен, този прекрасен режим и ще се върне цялата енергия, която е имал като юноша или дете – цялото щастие да живее.

На втората сутрин чудото се повтаря, потретя. Иванов ходи седмица, две, три, всяка сутрин до Старчески поляни. И неочаквано една заран – ето ти тебе изненада! – Иванов се събужда направо в дванадесет на обяд. Първоначално той мисли, че часовникът е спрял, после го чува, че цъка. Иванов се хваща за надеждата, че има някаква грешка, някакво недоразумение. Но влиза някой от домашните и Иванов разбира цялата истина. Необяснимо защо той се е събудил наобяд.

Оттук нататък ранното ставане е отново една енигма, една непостижимост. Нищо не може да го изправи на крака в зори. Сякаш някакъв демон се е подиграл с него. Показал му е един прозорец към света и след това го е залостил с кепенец.

Но малкият буржоа не се предава. Той почва да чете едни тънки книжки, които намира по антикварите и дребните книжари, едни тънки зелени, сини и червени книжки, издавани все около Севлиево, Велико Търново, Ботевград в малки печатници със странни наименования: „Селянин“, „Братство“, „Духовен живот“, „Лаура“. В тези книжки се разказва как да тренираме волята си и да станем господари на съдбата си. Дребният буржоа чете...

Първото упражнение се състои ни повече, ни по-малко в това да ставаме в зори. След като се измием и облечем, но без да се нахраним, ние взимаме едно камъче и го отнасяме на един хълм край града, като го оставяме на определено място. (Поставяме и белег). На другия ден правим същото – отнасяме второ камъче. И така всеки ден. Когато направиш на хълма край града един хубав куп, ние сме калили волята си (доказателство за това каляване е купът!)

Дребният буржоа вижда този куп от дребни камъчета и в съня си. Какво чудо един ден да изведеш на разходка един-двама дребни буржоа като тебе и да ги слисаш като им покажеш купа: „Това го направих аз!“

Второто упражнение е каляване на волята чрез каляване на погледа. Цяло нещастие е дето дребният буржоа има мек и добряшки поглед. Как завижда той на втрещения, строгия поглед (развиваха астигматизъм от кокорене!), който така помага в сделките и особено при ползване на кредити. Човек с такъв поглед може да внуши на братя Мешулам, че е платежоспособен. Ако имаш „орлов поглед“, няма нужда от ипотеки!

Всяка заран ставаш рано, бодър (пак същата песен!), заставащ пред огледалото и се гледаш една минута, без да мигнеш. За да не ти шават очите, постави на огледалото една точица с мастило, която да дойде при основата на носа! Гледай се втрещено и си повтаряй: „Имам воля, имам воля, имам воля!“ Или: „Не ме е страх, не ме е страх, не ме е страх!“ Когато стигнеш до състояние да се гледаш половин час, без да мигнеш – спасен си! С елементарни психотехники буржоата се опитва да противодейства на последиците от бита си. (Той имаше идиотизма все още да спи на пухен дюшек. Пружината му трябвало обезателно да бъде стара и отпусната като люлка. Макар да имаше „ватерклозет“, той държеше в стаята си „цукало“ (в нощното шкафче или под леглото), а на стената бе окачил един енспандер само за да го гледа.

Дребният буржоа все още не можеше да изхвърли тежките завеси от жилището. Стаите му бяха битпазар, пълни със сувенири, да си знае, че е ходил в Австрия, Франция, Унгария. Тези сувенири (истински кич!) събираха прах и си отмъщаваха за лъжите, които той разказваше във връзка с тях. Странно е, че той държеше тези боклуци с оправданието, че „живее със спомени“ и дори че „живее с идеали“.

Той обичаше отпускането, умората, безсилието. Да не може да си помръдне едната ръка от лен и безсилие, го изпълваше с щастие. Да дръпне завесата и да превърне деня в нощ бе другото негово удоволствие. Ако бе „интелектуалец“, пишеше на свещ, като се „пренасяше“ в отдалечени „романтични“ епохи, когато хората са почитали човека и не са му натрапвали деловитостта.

Буржоата страдаше от това, че бе необходимо все пак да върши нещо. Да отиде и да извади едно бирническо бе за него под-

виг. Той се оплакваше от всичко: от трамваите, от телефоните („Госпожице, ако обичате...“), от влаковете, от автомобилите, от банките, от бирническите управления, от архивите в общините, от вестниците, от училищата, от живота. Всичко, което искаше повече от два волта напрежение, бе нетърпимо за него.

Дребният буржоа бе един измъчен човек. Всички му играеха по нервите: домашните, съседите, съмишлениците. И въобще всичко бе недостойно. Отидеш на оперета – неприличие! В киното – някакви пошлости! Книгите – една скука. Дори и развлечението му бе отказано. Най-дребното удоволствие, което има всеки човек. От очите му се откъсваха тежки горчиви сълзи. Следваше малък истеричен припадък. Викаха лекар. Лекарят с брадичка от времето на Батенберг, следвал в Монпелие веднага след Освобождението, му предписваше валерианова тинктура, ранно ставане, гимнастика, „изтриване на гърдите, бедрата и корема със студена вода и триене до зачервяване“. Храна – спартанска! Енергичният доктор си отива и дребният буржоа остава със своята безнадеждност. Тогава му хрумва: поетите! Поетите! Те са също така безволеви същества като него. И почваше да чете „Парижки сплин“ и мрачната поезия на Апухтин.

При този бит буржоата искаше да има телосложението на Хари Стоев и иронията на хората в дочените дрехи. Той искаше да има волята на учения, деловитостта на американския предприемач, силата и решителността на рекордьора.

Неговият живот, неговите „идеали“ го бяха довели до паралич. Той с ужас виждаше, че всичко, което прави е сбъркано, погрешно, че всичко водеше до една единствена пропаст. Но той не можеше да се спре. Дори тайно в себе си се надяваше, че при социалната революция, като го изринат от удобното легло и го пратят във фабриката (където не можете да отиде сам), ще го направят човек. И със стаено сърце той чакаше това брутално щастие – с ужас!

Буржоазията бе кекава вече, беззъба. Синът на ленивия буржоа бе чиста проба дегенерат. Той продаваше покъщнината подноса на родителите си, които на всяка негова сделка отговаряха с плач, но се пазеха да не вдигат скандали, защото „ще чуят съседите“.

При тази безволевоост как тия мекотели няма да бъдат фасцинирани от фашизма? Фашистките диктатори ги хипнотизираха с това, че имаха волята, която им липсваше. Българските

буржоа припадаха от възторг, когато научаваха, че Мусолини, вече шестдесетгодишен, се е прибрал от парада „бегом“. А Хитлер, представете си, в обед с кореспондента на вестник „Таймс“ оставил недоизядена купичката си със сладко. Каква воля!

Да можеш да отстоиш на собствения си вкус, на собствения си стомах, да се опънеш на лакомията! Какво щастие. Но и тука на господин Иванов му потръгваше, колкото с ранното ставане.

„Сладък“ и кръгъл, с крушовиден корем, това бе стабилният човек. Слабите и спортните фигури бяха от някакъв антисвят – или бяха бедняци, или чудаци. Истинският човек имаше апоплектичен вид. Истинският човек обезателно страдаше от нещо „стомашно“ – лошо храносмилане, подагра, черен дроб. Най-страшното наказание за истинския човек бе да живее на диета. Тогава го съжаляваше „градът“. От улица „Леге“ до края на улица „Търговска“ знаят кой е на диета. „Горкият Иванов – той е на диета“.

Иванов изгубва щастието на ранното ставане, но намира щастието на пълната трапеза.

Буржоазията не се хранеше, тя се опиваше с ядене. Буржота ядеше, докато очите му станеха от пресищането очички, мънички, лъскави и потънеха в блажена тлъстина.

Масата слагат в единадесет часа и я вдигат в четири. Дванадесет блюда е все пак нещо скромно. Две печки, червени като пещи от пъкъла, са пекли и готвили храната от шест часа сутринта.

Злоупотребата с храна бе плод на страх. Изпитваха ужас, че някога могат да бъдат гладни. Или преяждаха, защото някога са недояждали. Веднъж, като минавахме с Далчев по „Солунска“, на вратата на една кръчма бе застанал кръчмарят със седем гуши. „Видиш ли – каза ми поетът, – тоя има седем гуши само защото някога е бил гладен“.

Бешков обичаше да рисува преялите. Той ги съжаляваше: „Горките, туй, което нас ни храни, тях ги убива! Защо става така? Бешков рисуваше преялите с нежност, опоетизираше ги, опитваше да ги обезсмърти.

Доктор Донков бърза с лекарската чанта. „Къде, докторе?“ „Ах, отивам при Иванови. Преяли са, цялата къща са болни, заедно със слугинята“.

Към преялите всички са нежни, отнасят се със съчувствие. Много жестоко е наистина лечението от преяждане. Три дни на чай и сухар! От това може да се скъса всяко сърце.

Немската пропаганда им действаше най-вече със саламите. Немските листовки бяха пълни с рисунки, които разказваха как немците взели сиренето и маслото на англичаните от Холандия, как им взели рибата от Норвегия, вината и кокошките от Франция.

Това правеше огромно впечатление на дъвчещия буржоа. Сирене, масло, риба и шампанско – ето ти най-реалната програма, която българския трътльо е чувал през живота си. Когато се прибавиха и свинете от Украйна, неговото сърце бе отдадено изцяло на „идеята“. Неговият ентузиазъм нямаше граница.

Българският консерватизъм бе готварски в своята най-масова изява. За тия господа нямаше по-страшна дума от думата „глад“. Тях нищо не ги безпокоеше, нито дори сифилиса, нито канцера – само да не е глад! И ако някой се разболе, първата му дума е: „Докторе, нали ще мога да си ям всичко!“ (забележете „да си ям“ – употреба на „датовус етикус!“)

Цялото щастие, всички реализации на буржоазията се бяха настанили в кухнята. Нямаше по-голяма хвалба за някого от тази, че го бива да готви. Че е известен правник, отличен хирург, известен журналист нямаше никакво значение. „Какви мезета знае да прави доктор Радославов!“

Всеки един от тези скромни труженици на българския буржоазен прогрес можеше да живее като високоплатен готвач в Париж. Всеки от тях знаеше тайните на френското и източното готварско изкуство. Като се върне и като свали хюкела, трътльо се лови за тигана.

Юноша, нямаше нищо по-противно за сърцето ми от тази гледка: влизаш в някаква стая и виждаш шест светнали лица срещу тебе. Приятели, събрали се да изядат едно печено прасенце (така, без повод). Никога, нито в театър, нито в кино, нито в БНБ, където изплащаха милиона от държавната лотария, нямаше такива грейнали лица. Няма по-голямо щастие от това, което изпитват, когато откопчават първото копче на жилетката. Само първото (когато човек откопчава второто, вече леко му е дотежало). Другото висше щастие е, когато от ядене леко почва да те стяга яката на ризата. Това значи, че додето си стоял на масата – час, два – вече си прибавил някой „килограмец“.

Мразеха социализма поради общественото хранене. Ние, които можем да се наобядваме за десет-петнадесет минути, от тяхна гледна точка, не заслужаваме да живеем. Ние сме дегради-

рали хора. Как може човек да се задоволи с половин час почивка наобяд!?

Буржоата, службаш и бакалин, се връщаше точно в дванадесет и петнадесет. Чакаше го цялата „фамилия“ – децата му целуваха ръка. Той започваше да яде, бърза – такъв стана животът! Има само час и половина за ядене. Другият час и половина му трябва за спане.

Целият търговски, делови, обществен живот спираше точно във върха на своето напрежение за три часа, само заради яденето. От един и половина до три централните квартали спяха. Вееха се само белите пердета на прозорците. На децата им бе забранено да „гъкнат“ под страх от „триста плесници“. Всичко трябваше да се скапе, да умре. И работниците, които поправяха паважа на улицата, работеха мълчаливо, като се пазеха да вдигат шум. Един полицаи, извикан по телефона, стои да ги наблюдава.

В три часа буржоата ставаше пиян от храна и сън. Той се плакнеше със студена вода, обличаше чисто бельо и риза, които са му омаляли за една седмица и тръгваше след шкембето си, единствено доказателство за благосъстоянието на собственика му.

Този господин бе имал „всичко“, само едно му бе липсвало – щастието на голямото идеологическо мислене. Него внезапно – велик подарък – му го донесе войната. Войната убеди трътлото-буржоа, че е призван за велики дела, че е призван да мисли, да преустройва човечеството (и то без да напуска своя бит, без да извърши каквото и да е усилие на съвестта или интелекта), че той е новият човек, „преобразувател“ на земята, творец на империи ей тъй, както си седи на масата и си дъвче или както се е проснал на леглото и се опитва да накара две мозъчни клетки да проработят.

Тогава гавра, достойна за Лукиан – оказа се, че тия господа са свръхчовеците на Ницше, носителите на племенното съзнание на Шпенглер. Буржоата-еснаф се изправяше като „исторически човек“ с осанката на Атила, със задачите на немските курфюристи, с историческите стремежи на френските и немски кардинали, с патернализма на испанските инквизитори. Еснафът-буржоа играеше гимназиалната история – единствената, която знаеше.

Както си лежи на леглото с цукалото, трътлестият буржоа се оказва едновременно съвременник на Мартин Лутер и на Хенри IV, на Кортес и Кромвел, на протобългарските ханове и на османските султани. Той бе свръхчовек. За няколко години идиотски

съчинения на вестниците скромният чичко, който бе тичал по тиранти из двора подир отрочетата си пикльовци, беше повярвал, че е герой.

Тогава почнаха да погребват буржоата с военна музика. „Alla morte di un eroe“ на Бетовен (траурният химн) се изпълняваше не само в София. В Пловдив, Бургас и Хасково при смъртта на кой да е пасмантерист от чаршията по централната улица зазвучаваха „Alla morte di un eroe“. Отзад бе лъскавочерният ковчег с позлати и тъжните лица на търговската камара. Тръглестите буржоа изпращаха героя пасмантерист. Ако любопитството ви откара на гробището, ще научите, че пасмантеристът е живял с идеали (няма само националистите да говорят за идеал!), че умрял за отечеството (неизвестно как, но за отечеството), че е герой и несъмнено ще остане безсмъртен в местната история. Още един път „Alla morte di un eroe“ и пускат лъскавия ковчег в дупката.

Така идеалите и героиката се прибавяха неусетно и съвсем естествено към печените прасета, без да влизат в противоречие с тях. Ако у римляните героика и стоицизъм са били неразлъчни, ние защо да бъдем балами? Защо да си мъчим душите? Ако героиката на древните спартанци е свързана със съзнателно понасяне на лишения, със съзнателни ограничения, ние защо да се минаваме?

Тръглестият буржоа в България откриваше синтезата, неизвестна на конквистадорите, албигойците, хусистите, староверците: печено прасе и висок дух, печена кокошка и високо съзнание, печено агнешко и живот на духа.

„Дъвчисвинско“, олизан, с къси пръсти, още мазни от тлъстата порция, разсъждаваше по площадите за обществения живот и тренираше гласчето си за ораторското изкуство.

Щом националистите са издигали кандидати в парламента, защо да не го направят и дребните собственици? И потече към последното народно събрание реката от комисионери, галантеристи, ръкавичари, участници в дружества с ограничена отговорност, от мазниците герои на печени пилета. Буржоата забрави времето, когато бе искал да става в зори, да води бодър живот, да служи на нещо, да направи нещо. Той съжаляваше сам себе си, че някога е можел да мисли така – бил е „наивен“. Сега тръгльо знае истината – яж и не мисли, всичко се подрежда само от добре на по-добре.

Над цялата тая шайка мазници по братски седи таткото Борис III. Той ги е събрал, издирил, извадил от миши дупки, окуражил, измислил, вдъхновил всички тях. Алхимикът Борис III, собственик на тайна микробиологическа лаборатория, който си служи с култури на нелечими ангини е събрал, вдъхновил тази пасмина, със задачата да замени чрез нея реалния субект на българската история. Той трябва да докаже на всички недоволни писачи, на всички интелигенти кресльовци, че те имат заместители. Има хора, които ще извършат работата на интелигенцията не по-зле от самата нея. Борис III готви „заместници“ и всичко, което не се кланя е не само непотребно, но и нищожно. Занапред самите „делови среди“ и собствениците на недвижими имуществва ще си бъдат идеолозите, героите и историческите лица.

Така моят „гръцки профил“ сяда да чете биографията на Цезар под фотографическия портрет на царя-алхимик.

Борис III е върховният готвач на цялата яхния. За него вече няма нито гений, нито талант, нито каквото и да било. Поетите, учените, музикантите? Борис III е открил, че може да мине и без тях. Той е открил, че е възможен и един живот без интелекта. Царят не е написал своята „Утопия“, но България, тъй както я устройва той, е неговото съчинение. Той прави политика без политици, наука без учени, изкуство без поети, живопис без художници, общество без общественост. Само неговите полицаи са истински полицаи, и неговите офицери – истински офицери

Когато след поредното гостуване в Берхтесгаден царят умря, цялата пасмина „осиротява“. България остана без „баща“. Трълестите дебелогъзници в парламента останаха безпризорни. Вятърът на историята започна да издухва министрите, измислени от царската канцелария, но оставаше да се носи във въздуха „е-е-е-еделвайс цъфти усамотен“, в знак на това, че някога са живяли хора идеалисти, непристъпни, неопетними, чисти като витошкия сняг!

Съчетанието на нежността и бруталността, на чистотата и скотството е предадено най-добре в бешковата работа „Приставът“. Както винаги, Бешков е разкрил нещо, което не са подозирали социолозите.

Господин приставът си е бутнал фуражката назад и е разкопчал най-горното копче на униформата. Той е отпуснат и нежно унесен. В едната си ръка държи нагайката, в другата – цъфнала

роза, която току-що е поднасял до носа си. Това е влюбеният полицаи, който наскоро е изтезавал някого (биеха и националистите). Между плачовете на две „следствия“ е неговият интимен живот, неговите „любовни“ пориви. Полицейският пристав е влюбен. И като влюбен, той е „недостъпен“, неопетним човек, „човек на идеала“:

„Е-е-е-еделвайс цъфти усамотен“

Какво може да е изкуството за тази среда от халгъзници? Разбира се, едновременно много извисено и много достъпно. Възпитаващо духа, но без усилие от страна на „духа“! Много интелектуално, но достъпно от пръв поглед, веднага! Изкуството може да бъде каквото иска, но не бива да иска грам напрежение от страна на героя пасмантерист, живял за „идеалите на отечеството“. Всичко, което предизвиква природния мързел, всичко, което изисква каквото и да е усилие от страна на потъналите в лой мозъци, се посреща враждебно.

Борис Денев в „Слово“ си позволява да хули Равел и Матис, Пикасо и Брак. Позволяват си да говорят глупости за хора като Делоне, Пикабия, Маринети, Модилиани и Аполинер. Единственото, което заслужава внимание са „кремвиршите“ (четиристишията) на „традиционните поети“.

Тия еснафски тиради пълнят вестниците. „Червеният мολив“ следи да не се полемизира с тях. Цензурата внимава да не се отговаря на различните разсъждения на псевдокритиците.

Българската буржоазия искаше да не ѝ разрушават представата, която си бе създала за себе си. В своето виждане тя бе „високоидеална“. Затова се хранеше с остатъци от романтичната култура. Не високият романтизъм, не романтизмът на Байрон и неговия кръг, а онази постромантична продукция, която пази „условно-романтичната“ форма. Ще рече, един роман или пиеса, в които става въпрос за графове и князе, са „романтични“. Романтична е книгата, в която се псува – какви закъснели реакции! – френската революция.

На този вкус, универсален за дребната буржоазия в Европа, сякаш отговаряха някои писатели. За него изглеждаха написани „Мария Антоанета“ на Стефан Цвайг, „Скарамуш“ и „Наследникът на лилиите“ на Рафаел Сабатини. Литературната история отдавна е обяснила значението на тези исторически романи, което е в цялостната обрисовка на епохата, с най-големите ѝ противоречия.

Дребният буржоа не можеше да се издигне до такова разбиране. За него тези творби бяха просто „опровержение“ на френската революция и на всяка революция въобще. Защото тези книги за него се асоциираха с разни английски филми, насочени срещу 1793 г. И такъв бе популярният в това време филм „Червеният мак“. Буржоазният читател правеше нещо цялостно от тези литературни творби, търговското кино и някакви романи „с продължение“, излизаци в жълтите всекидневници, в които вечно някакви графове убиваха френски революционери. Такъв един „роман“ се печаташе на подлистници в „Зора“ непосредствено преди 9. IX. Не съм се връщал да правя справки, но доколкото си спомням, в последния подлистник, излязъл на бял свят, „графът“ замахваше с меч си срещу революционера. В тази поза превратът завари графа.

Това наивистично, полубулевардно виждане на историята бе завладяло умовете. Човек днес не може да не се разсмее над настървението, с което тогава искаха да върнат нещата назад, преди Волтер. Човек може да се смее наистина, но не бива да забравя, че в България през периода 1938–1942 г. полемиката срещу монархията се водеше чрез „Обществения договор“ и че библиотека „Безсмъртни мисли“ бе забранена, понеже си бе позволила да издаде Русо и Волтер, като дори бе набелязала издаването на Спиноза.

(Забраната става по колективно искане на софийските издатели, това позори имената им и компроментира една иначе полезна дейност.)

„Скарамуш“, „Мария Антоанета“, „Жозеф Фуше“ (мъдро минал от революция към реставрация и затова боготворен), „Червеният мак“ – това е „градският фолклор“ през края на 30-те години. Дребният буржоа търсеше някакво невъзможно и невероятно връщане назад в историята, устремяваше се към версайските паркове и дворци, демонстрираше средновековни понятия за чест и даже мечтаеше за възстановяването на дуелите (не че ще се бие с шпага, но така само...). Тези настроения, този анахронизъм предшестваха само с три-четири години комунистическото нашествие.

По време на Втората световна война дребните буржоа се интересуваха от весела Виена, от мита за вечно танцуващия град, от атмосферата в лондонските аристократични клубове. И най-

висше щастие за тях бе да попаднат в „Юнион клуб“ (на дипломатите), където влизаха само богоизбраните.

Буржоата бягаха назад към XVII в. и не зная защо пътят за това бягство бе преди всичко дипломацията. Там единствено намирихва на три века мухъл, нещо, което се разбра през войната. Точно там бе „истинското щастие“.

„Да бъдем малко, да бъдем малцина, да бъдем избрани“ – това бяха възжеланията. „Ако има повече от трима души, не идвай!“ Ах, тази мечта на елитите, тези „Млади Българи“, разигравани по разни „аристократични“ вили в околностите на София!

Но друг изход за буржоазията не съществуваше. Действителността, която си бе създадала, беше непоносима вече и за самата нея. Политическите режими, които бе породила, удушваха собствените ѝ деца, някои от които също попадаха в менгемето на полицията. Как да се живее в този свят на полицейски гнет, създаден наистина само за да се смаже политическата левица, но който започва да открива и други цели и други оправдания за съществуването си?

„Моят гръцки профил“ бе отишъл твърде далече в своята еволюция. Далече назад, далече отвъд морала и още по-далече...

„Тамо нейде в планината...“

Най-сладка за сърцата бе екзотиката. Нейде по света има острови, на които ядат само банани и носят гирлянди от цветя. Това е другата страна на литературния градски фолклор: „Любов и смърт на остров Бали“, „Гирлянди от Хавай“. Там един ден дребният български буржоа ще се озове по неочакван начин, неизвестно как. Впрочем екзотиката може да се изживее и у дома – екзотиката е в бара (на бар се ходи само за атмосферата на Хавай). На по-дребните риби им стига, разбира се, илюзията на популярни спектакли като „Бамбола“, от който се разнася утешителния шлагер „Бамболеа“.

Едновременно на остров Бали и във френския XVII в., как можеше българската буржоазия да бъде засегната от събитията на 40-те години?

„Романтичните“ отпадъци продължаваха да пълнят вестниците „Зора“, успоредно със статиите за дейността на Дочо Христов, продължаваше своя роман за графа-дуелист, когато в София за едно денонощие бяха погребани шест хиляди души (от бомбардировките)!

Имаше една такава скотска псевдоаристократична, „псевдо-романтична атмосфера. На двореца и на династията разчитаха „да си създадат аристокрация“. Династията бе „едничката надежда в България да възникне някога едно „толкова необходимо аристократично съсловие“. Българската буржоазия бе устремена назад към небитието на френското рококо. Наскоро европеизирана, тя виждаше в европейското минало своето бъдеще. Никаква математика, никакво развитие на техниката. България имаше друга програма. Тепърва да претърпи феодализация, защото само оттам можеха да дойдат „силите на духа“.

На българската полиция доставиха шлемове от времето на Кайзер Вилхелм. Инспекторите в Министерството на просветата се занимаваха с изучаване на училищното дело от времето на Франц Йосиф. На българските художници бе предложено да рисуват римски старини.

Дворецът преставаше да гледа с добро око на индустриалците. С дейността си те увеличаваха броя на пролетариите. Като умножаваха чрез увеличение на производството работната ръка, те умножаваха враговете на двореца. Полицията започна да се намесва и да иска назначаването на свои хора в частните предприятия. И идва ден, в който „Моят гръцки профил“ се бои от полицията може би толкова, колкото и радикалният интелгент.

Създаваха се икономически доктрини за спирането на развитието. Такава бе теорията за еднокравето стопанство. Тя бе създадена от „икономисти“, свързани с двореца. Българското средно стопанство трябвало да почива на използването на кравата и за надой, и за обработване на земята. Така можело да се създаде стабилитет. С кравата се оре и кравата се дои – не се дои много, но се дои, не се оре много, но се оре. Така дребният земеделец няма напълно да се пролетаризира и мизерията няма да стигне до взрив.

Теорията за еднокравето стопанство правеше мизерията търпима. Никакво развитие на скотовъдството! (Откъде средства, расови животни, умения, знания, кадри!) През това време се хвалеха, че българската ветеринарна служба била „първа в света“.

Чрез този похват на жонгльори успяват да задържат нивото на мизерията „над търпимото“ и продължават процесите на „феодализация“. Унищожаваша се навсякъде изборните места,

възстановяваха се в лицето на областните управители едва ли не някогашните губернатори.

Предлагаха се законопроекти за наследяване на селските имоти, които, за да избегнат раздробяването им, предвиждаха един-единствен наследник: първородния син! Това е времето на Луи XIV. Тези проекти наистина не стигаха до Народното събрание, но се обсъждаха в елита около двореца и имаха може би съчувствието на монарха.

Така картината на „политическия романтизъм“ бе завършена. Буржоазията, която търсеше мир и сигурност се обръщаше за съвет и за подражание към епохите, които са носили „мир и сигурност“.

Всичко това бе немислимо без военната каста. Още Фердинанд бе успял да създаде една българска „калка“ на пруското офицерство. Господин „Шашка“ бе друга смешна и трагична фигура в този калейдоскоп. Господин „Шашка“ носеше пелерина („романтична култура“), пруска фуражка („историко-героична атмосфера!“) – и, разбира се, корсет, за да изглежда мъжествен.

Неговата почти неграмотност бе задължителна, неговата политическа неграмотност бе обезателна. Само така можем да се устремяваме назад „към източниците на живота“, към двора на Мария Антоанета.

Господин Шашка бе първият безспорен аристократ в утрешна феодална България. Нямаше нищо по-висше след дипломатията от господин Шашка. Пелерина, лачени ботуши, бели ръкавици и ако е възможно все още монокъл (поне в двореца или в генералния щаб!) Какво представлява нещастния интелегент пред такова величие? Господин Шашка изразява по улицата презрението си към тия, които не са от неговата каста. С течение на времето неговите претенции ще растат. По време на войната вече вън от него няма патриотизъм, няма политическо мислене, няма общественост.

Тази фигура също така бе измислена, нереална, съчинена от Борис III, изработена в алхимията на царските канцеларии. Заедно с другите нереални, въображаеми „мъже“, плод на царското въображение, и господин Шашка ще се изпари в първия си сблъсък с хитрия и добре подготвен противник.

Но той бе гаранция за царските утопии, за австрийския и френски XVII в. на българската буржоазия. Той бе скалата, коя-

то гарантира съществуването на глупостта, на скудоумието. Без „генерал“ Кочо Стоянов не бе възможен върха на глупостта. Габровски и папата на скудоумието, Никола Захариев.

Господин Шашка бе от типа „Моят гръцки профил“. Той позираше по „Царя“, излязъл от светски аристократичен роман от времето на юлската монархия. Той мразеше всеки напредък, освен прогреса в оръжието. Той бе, казаха, професионално добре подготвен, но странно, че не бе чувал за военна икономика, не бе го грижа как се организира и осъществява военновременното производство.

Неговата грижа бе да направи тотална мобилизация, цялостна от френската през Първата световна война, да остави фабриките и заводите без специалисти и без работна ръка. Защото за него най-важното бе да унижи интелигенцията, да я накара да копае окопи, да чисти „кенефи“. Това бе по-важно за него, отколкото да използва нейните знания за себе си, дори против нея. Не това го интересуваше. Важното бе просветените, култивираните хора да бъдат осмени, оплутти. В казармите точно те, „вишистите“, ще чистят помещенията, ще ринат боклуците, ще мият баките. Военното, стопанското ръководство, управлението на индустрията, стопанисването на складовете и запасите ще бъде обезателно в ръцете на корумпирани, декласирани, неграмотни типове. Така се предизвикваше известен протест. Изразеният пък протест позволяваше на господин Шашка да покаже какво знае. Защото господин Шашка показва какво е научил от „жестоките разкази“, от „галантните романи“.

При такова положение на нещата, естествено, той не може да победи военно. Неговата военна подготовка бе насочена цялата към подготвянето на военното му поражение. Защото неговата военна подготовка бе винаги тая: да вдига селянията в „ура“, „на нож“, па каквото „шашка покаже“. Този тип бе тачен от глъстозадия еснаф като баща и спасител на отечеството.

Устремена назад към един „XVII в., но без Декарт и Спиноза“ само от „Помпадури“, българската буржоазия – твърде странно – живееше с твърдото убеждение, че всички по-важни събития и открития в историята на човечеството вече са станали. Наистина, какво може да се внесе в този класически свят? Нютон е минал, Фарадей е минал, Кювие е минал, Дарвин е минал (и вече е укротен!) Гутенберг е минал, Маркони е минал, Дизел е минал.